

YAŞLI BİREYLER İÇİN GELENEKSEL YAPILARIN ERİŞİLEBİLİRLİK DEĞERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: MALATYA BEŞKONAKLAR EVİ

Meryem AKÇA¹

Nihal Arda AKYILDIZ²

Öz

Kentlerin ilk yerleşim alanları olarak kabul gören geleneksel yerleşim alanlarında sürdürülen sosyal yaşam, fiziki çevreyle yakından ilişkilidir. Geleneksel yerleşim alanları, kentsel planlama içinde kimi zaman merkeze alınmış kimi zaman da kent merkezinden oldukça uzakta bırakılmıştır. Tüm kent kullanıcıları gibi hareket kısıtlılığına sahip yaşlı kullanıcıların da kentin her noktasına erişiminin önemi, sosyal yaşamın tartışılmaz bir gerçeğidir. Bu nedenle nüfus yapısı içinde hatırı sayılır orana sahip olan bu kent kullanıcılarının, sosyal yaşama katılımları ve mekânsal konfor düzeylerinin artırılmasını sağlayan erişilebilirlik standartlarının önemine dikkat çekmek gerekmektedir. Erişilebilirliğin ulusal ve uluslararası standartlarla ortaya koyduğu ilkeler, tüm bireylerin eşit koşullarda, kesintisiz, sağlıklı ve güvenli şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri için mekânsal düzenlemeler yanında toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği açısından da büyük önem arz etmektedir. Kentin geleneksel yerleşim alanlarında da kullanıcılarının tüm hizmetlere kolaylıkla erişilebilmeleri için yapılacak düzenlemeler, yaş almakta olan bireylerin günlük yaşam katılımlarını arttırmada ve sosyo-kültürel yaşamı desteklemede önemli yer tutmaktadır.

Çalışma bu anlamda ele alınarak kentlerin geleneksel yerleşim alanlarındaki erişilebilirlik düzeyi yanında hareket kısıtlılığına sahip yaşlı kent kullanıcılarının karşılaştığı sorunlara dikkat çekmeyi amaçlanmıştır. Bu bağlamda konunun irdelenmesi için seçilen Malatya ilinde yer alan Beşkonaklar Evi ve çevresinin erişilebilirlik standartlarını ne oranda karşıladığı incelenmiş ve yerinde yapılan analizlerle erişilebilirlik konusunun yaşlı kent kullanıcıları için önemini ortaya konması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Geleneksel Mimari, Erişilebilirlik, Malatya-Beşkonaklar Evi.

¹Yüksek Lisans Öğr., Fırat Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, E-posta: meryemakca2013@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3655-6986

²Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, E-posta: nihaldada@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1948-188X

AKÇA, M., AKYILDIZ, N. A. (2022). Yaşlı Bireyler İçin Geleneksel Yapıların Erişilebilirlik Değeri Üzerine Bir İnceleme: Malatya Beşkonaklar Evi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22(57), 713-744. DOI:10.21560/spcd.vi.1052794

ACCESSIBILITY VALUE OF TRADITIONAL BUILDINGS FOR ELDERLY INDIVIDUALS A STUDY ON IT: MALATYA BESKONAKLAR HOUSE

Abstract

Social life in traditional settlement areas, which are accepted as the first settlement areas of cities, is closely related to the physical environment. Traditional residential areas were sometimes centralized in urban planning and sometimes left quite far from the city center. The importance of access to every part of the city for elderly users with mobility restrictions, like all urban users, is an indisputable fact of social life. For this reason, this city, which has a considerable proportion of its population structure, provides an opportunity to increase the participation of the users in social life and the level of spatial comfort accessibility standards. It is necessary to draw attention to the importance of the principles that accessibility sets forth with national and international standards are of great importance in terms of the sustainability of social life as well as spatial arrangements so that all individuals can lead their lives in an uninterrupted, healthy and safe manner under equal conditions. Arrangements to be made so that users can easily access all services in traditional residential areas of the city have an important place in increasing the participation of aging individuals in daily life and supporting socio-cultural life.

In this sense, the study aims to draw attention to the accessibility level of the traditional settlement areas of the cities as well as the problems faced by the elderly urban users with mobility restrictions. In this context, the Beskonaklar House and its surroundings in the province of Malatya, which was chosen to examine the subject accessibility standards. It has been examined to what extent it meets the needs of the elderly and it is aimed to reveal the importance of accessibility for elderly urban users with on-site analyzes

Key Words: *Aged, Traditional Architecture, Accessibility, Malatya-Beskonaklar House.*

GİRİŞ

Yoğunlaşan kent yaşamı içinde yaşam koşullarını zayıflatan etmenler, 'yaşanılabilir kent algısı'nın önünde engel oluşturmaya başlamıştır. Günümüzde bu engelin ortadan kaldırılması için gereken çaba, kentlerde yaşayan her bir bireyin ortak görevi olarak kabul edilmektedir (Çakır Sümer, 2015; Kozan vd., 2018, s.228). Söz konusu engeller, bireylerin gündelik sosyal yaşama katılmada ve gereksinimlerini karşılamada başka bireylerin yardımına ihtiyaç duymasıdır. İhtiyaç duyulan bu yardım ise hareket kısıtlılığına sahip yaşlı bireyin yaşamını eşitlik ve bağımsızlık ilkelerinden uzak bir şekilde sürdürmelerine neden olmaktadır.

Doğadaki tüm canlılar gibi insanlar da yaşamlarını özgür, bağımsız ve kesintisiz olarak devam ettirmek ve yaşamın her alanına katılmak zorundadır. Fakat her bir birey yaşamını doğuştan ya da sonraki zaman diliminde geçirdiği hastalık, kaza vb. sebeplerle engeli olmayan insanlarla eşit şekilde sürdürememektedir (Karatağ ve Akyıldız, 2019, s.574; Akyıldız ve Akbaş, 2020, s.85). Bu nedenle de kendini saran fiziksel ve sosyal çevrede özel birtakım uygulamalara ve önlemlere gereksinim duyabilmektedir (Telli, vd., 2019, s.155). Erişilebilirliğin sağlanması amacıyla alınan önlemler, hareket kısıtlılığına sahip bireyler de dâhil tüm bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedeflemelidir. Engelli bireyler gibi yaşlıların da yapılara erişimlerinde karşılaştıkları fiziksel ve psikolojik engeller, hareket kısıtlılığı olmayan bireylere oranla çok daha fazladır. Bu bağlamda hareket kısıtlılığına sahip bireylerin, sosyal yaşamlarında karşılaştıkları engellerin çözümlenebilmesi, onların yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır (Kaplan ve Ulvi, 2009, s.1483; Kozan vd., 2018, s.228-229). Kentlerde yaşayan tüm bireylerin fiziksel kapasitelerine uygun düzenlemelerin ortaya konması, daha erişilebilir ve herkes için daha yaşanabilir kent algısına imkân sağlayacaktır.

Kent içi ulaşım ve yaya trafiği planlamalarında, araç odaklı çözümlerin merkeze alınması nedeniyle; engelli, yaşlı, çocuk ve diğer yaya ulaşım ve erişiminin ikincil derecede ele alınması veya göz ardı edilmesi, hareket kısıtlılığı olan bireylerin ve diğer yayaların kent içindeki sirkülasyonlarında bir takım sorunlar oluşturmaktadır (Karatağ, 2020, s.14). Bu sorunların çözümü için kentsel erişilebilirliğe imkân sağlayan çalışmalarındaki temel hedef,

kentlerdeki mekânsal alanlara ve yapılı çevreye kolay erişilebilme, yaya odaklı ve güvenli ulaşım ağı, yaşam kalitesini yükselten yaşanabilir, sürdürülebilir ve estetik çözümlerin sağlanması olmuştur (Korkut vd., 2017; Aygün vd., 2018, s.21). Bu öncü hedeflerin bir bütün olarak değerlendirilmesi ve hayata geçirilmesi, tüm bireylerin yaşamlarında büyük etkiler yaratacaktır. Bireyin etrafını saran fiziksel koşullarla doğrudan etkileşim halinde olmasından dolayı; eşit hak/olanaklarla ve kısıtlanmadan ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, yaşamın tüm düzlemlerine tam katılım gösterebilmesi ve kendini geliştirme ve gerçekleştirme için fiziki-sosyal çevre büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bireylerin yaşam kalitesi yükseltecek sosyal hayata katılımlarında kentin tüm yerleşim alanlarında erişilebilirlik standartlarının sağlanması önemlidir.

Günümüz kentlerinin mevcut fiziksel düzenlemelerin yetersiz oluşu, engelli bireylerin ve yaşlıların yapılı çevreyle ilişkilerinin kısıtlı veya diğer bireylerden yardım alarak güçle yürütülmesine neden olmaktadır. Bu yönüyle kentlerin ilk yerleşim alanları olarak kabul edilen geleneksel yerleşim alanlarının kentsel nüfusun önemli bir kısmını kapsaması nedeniyle benzer düzenlemelerle daha erişilebilir alanlar haline getirilmesi gerekmektedir. Erişilebilirliğe uygun gerekli koşulların mevcut yapılı çevrede sağlanması oldukça zordur; ancak sağlıklı uygulamalarla, yerleşim alanlarında hareket kısıtlılığı olan yaşlı bireylerin gündelik yaşam düzlemlerine erişiminin kolaylaştırılması ve böylece yaşam kalitelerinin en üst seviyeye çıkartılabilmesi mümkündür. Mekânsal ve çevresel düzenlemelerin hem engelliler hem de yaşlı bireylerin hareket koşullarını düşünerek kurgulanması, yaşama aktif bir biçimde dâhil olmaları açısından önem arz etmektedir (Korkut vd., 2017; Aygün vd., 2018, s.21). Engelli ve hareket kısıtlılığı olan yaşlı nüfusun da yaşama dâhil olmaları, eşit hak ve özgürlüklere sahip olmaları, kentsel alanları deneyimlemeleri ve yaşam kalitelerini arttırmaları için önemlidir. Her bir birey, yaş, yetenek ve kapasiteleri ne olursa olsun; kentlerde, hareket ve iletişim koşullarına sahip işlevsel kullanım olanakları sağlayan mekânlara ve yerleşim alanlarına ihtiyaç duymaktadırlar (Özdemir, 2017; Akyıldız ve Olğun, 2020, s.35).

Kentlerin tüm yerleşim alanları gibi geleneksel yerleşim alanlarında da erişilebilirliğin güçlendirilmesi ve devamlılığının sağlanması önemlidir.

Buradan hareketle çalışma, geçmişten bugüne değin önemli yaşam alanı olarak kabul gören geleneksel yerleşim alanlarının/yapılarının erişilebilirlik konusundaki yeterlilik/yetersizlikleri özellikle hareket kısıtlılığı olan yaşlılar açısından değeri ortaya konacaktır. Çalışma, günümüzde yenileme projeleriyle de gündeme gelen geleneksel yapıların, 'erişilebilirlik standartları'nı ne kadar karşıladığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu nedenle çalışmada, toplumsal yaşam içinde erişilebilirlikle ilgili sorunları geleneksel yapıların kendine özgü tasarım modeliyle ne denli çözebildiğini ortaya koymak üzere; Malatya'nın yerleşim alanına adını da veren Beşkonaklar geleneksel evi incelenmek üzere seçilmiştir. Bu bağlamda konuyla ilgili literatür araştırmaları ve yerinde yapılan alan incelemeleri çalışmanın temel yöntemini oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin, geleneksel yapıların yenileme/korumaya yönelik düzenlemelerle birlikte yaşatılması sırasında erişilebilirlik standartlarının da dikkate alınarak revize edilmesinin gerekliliğine vurgu yapacağı düşünülmektedir.

GELENEKSEL MİMARİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Geleneksel mimari ve sürdürülebilirlik kavramları birbiri ile ilişki içindedir. Geleneksel mimari, bulunduğu yörede mevcut olan kaynakları kullanılmada ve tasarım açısından sürdürülebilir niteliklere sahip olmada önemli nitelikler taşımaktadır. Geleneksel yapıların sürdürülebilir özellikleri nedeniyle günümüze ulaştığı ve geçmişi günümüze taşıma kapasiteleriyle değer gördüğünden bahsedilebilmektedir.

Geleneksel mimari tasarım, yöreye has malzeme ve tekniklerle ortaya çıkan özgün mimarlık olarak tanımlanır ve 'vernaküler mimari' olarak adlandırılır (Hasol, 1998). Vernaküler mimari Latince 'vernaculus'tan gelmekte olup, yerel ve ilkel anlamındadır (Canbakış vd. 2019, s.591). Geleneksel mimari kavramı, kültürel değerler ve bölgesel verilerle doğrudan bağlantılıdır. Başka bir tanımla, günün koşulları altında kullanıcıların gereksinimlerini karşılamak amacıyla iklim verilerini dikkate alarak tasarlanan ve yerel materyallerin geleneksel yöntem/formlarla kullanımını sağlayarak gelecek nesillere aktarmayı başarmış bir tür anonim mimaridir (Hasol, 1998; Keskin ve Erbay, 2016, s.811, Canbakış vd. 2019, s.591). Geleneksel mimari, yerleşim alanlarında bulunan bölge halkının sosyal yapısı, kültürü, yaşam tarzı ve alışkanlıkları hakkında

bilgi vermektedir. Yapı tipolojileri ve kullanılan malzemeler incelenerek, yapının çevre ve sosyal yaşamla olan uyumu öğrenilebilmektedir (Kıstır ve Kurtoğlu, 2018, s.84). Buradan hareketle günün koşulları ve yöre halkının yaşam koşullarıyla bağlantılı bir şekilde yörede bulunan kaynakların belirli yapı tipolojileri ve uygun yönlendirmelerle birlikte gereksinimlerin (sosyal-ekonomik-kültürel) bir bütün halinde değerlendirilmesidir. Geleneksel mimari, bireylerin ihtiyaç ve koşullarına orantılı olarak zaman içerisinde değişebilmiş ve gelişebilecek özellikler göstermiştir (Vellinga vd., 2007; Kısa Ovalı ve Delibaş, 2016, s.517). Ayrıca araştırmacılar tarafından, sosyal, çevresel ve ekonomik yönleriyle de sürdürülebilir mimari örnekleri olarak kabul edilmektedir. Bu yapılar, mekân organizasyonundan dekoratif elemanlara kadar mimarinin oluşumun her aşamasında kültürel uygulamalar ve çevresel verilerin gelenek içinde oluşmuş kalıplarıyla en uygun çözümleri sağlamıştır (Karakul ve Bakırer, 2018, s.175; Nguyen vd., 2019, s.545). Geleneksel mimari, tüm insanların sağlık ve konfor düzeylerini yükseltmek amacıyla kolay ve etkili çözümler geliştirmiştir. Bu çözümler sayesinde insanlar gündelik gereksinimlerini karşılamıştır. Günümüzde ise geleneksel değerler, yerini kimliksiz mimariye bırakmıştır (Aycı ve Boyacıoğlu, 2012; Yardımlı vd., 2018, s.40). Bu nedenle geleneksel mimarinin günümüz mimarisinden farkı, bireyin yaşam kalitesini yükseltmede ve gereksinimlerini en uygun şekilde karşılamada sağlıklı ve sürdürülebilir bir yaşam alanı ortaya koyması olmuştur.

Sürdürülebilirlik, yakın geçmişe kadar bilinmeyen bir kavram iken 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun hazırladığı "Our Common Future" raporunda ilk kez tanımlanmıştır. Genel ifade ile tanım "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını sağlama olanağından ödün vermeden karşılayabilmek" şeklinde açıklanmaktadır. Günümüzde ise kavram, çevresel, sosyal, ekonomik, kültürel ve daha pek çok alanda tartışılan bir konu haline gelmiştir. Maastricht Anlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması)'nda da bahse konu olan sürdürülebilirlik kavramı; çevre kalitesini geliştirerek korumak, doğal kaynakları insan sağlığını gözeterek dikkatli/akılcı biçimde değerlendirmenin yanında bölgesel/evrensel tüm çevresel problemleri de uluslararası düzeyde ele alma şeklinde tanımlanmıştır (Burdtdland, 1987; Kılınçarslan ve Türker, 2020, s.25). Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu tarafından da

günümüz ve gelecek nesillerin gereksinimleri için olanak sağlayan politika olarak kabul görmüştür (WCED, 1987; Ruacan ve Ruacan, 2002; Çelebi ve Gültekin, 2007; Dikmen ve Toruk, 2016, s.716). Bu nedenle sürdürülebilirlik, günümüz ve gelecek nesillerinin devamlılığı için sosyal, çevresel ve ekonomik ilkeler rehberliğinde gelecek nesillerin de hakkı olan kaynaklara zarar verilmeksizin aktarılma sürecini içermektedir (Utkutuğ, 2011; Atalan, 2018, s.115). Aşırı kaynak tüketimine neden olmadan, toplum gereksinimlerinin kesintisiz karşılanabilme yeteneği 'sürdürülebilirlik' olarak kabul görmektedir (Karaman, 1996, s.102; Alkan, 2018, s.127). Bu anlamıyla kavram, süreklilik temeline dayanmakta olup doğa, doğal kaynaklar, kültür gibi pek çok konuda önem taşımaktadır. Gelecek nesillerin gereksinimleri, doğal çevre korunumu, kaynakların tüketimi gibi konulara odaklanan ve problemlerin çözüme ulaştırılmasına imkân sağlayan bir politika olarak değerlendirilmektedir.

Anadolu topraklarının sahip olduğu geleneksel yerleşim alanlarına sürdürülebilirlik çerçevesinde bakıldığında; doğaya saygılı, yerel topografyaya uygun, geçmiş kuşakların gelenek ve birikimlerinin aktarılmasına imkân sağlayan sürdürülebilir yerleşim alanları oldukları söylenebilmektedir (Oktay, 2001; Yalçiner Ercoşkun, 2016, s.528). Bu bağlamda sürdürülebilirliğin yerel, bölgesel ve uluslararası çok yönlülüğü geleneksel mimarinin sahip olduğu değerlerle konuya önemli bir örnek olduğunu kabul etmemizi sağlamaktadır (Zolfani and Zavadskas, 2013; Usta vd., 2017, s.232; Kıstır ve Kurtoğlu, 2018, s.84). Geleneksel yerleşim alanları sürdürülebilirlik açısından değerlendirildiğinde; mevcut kaynakların en verimli şekilde kullanıldığı, kolay elde edilebilir ve dönüşümü sağlanabilen malzemelerin tercih edildiği ve tasarım kriterlerindeki önemli sürdürülebilirlik ilkelerinin mevcut olduğu görülmektedir (Taşcı ve Pekdoğan, 2015, s.655). Bu anlamda topografya, malzeme, iklim, bitki örtüsü gibi fiziksel koşullar ile yerleşimde yaşayan bireylerin yaşam biçimi, geçim kaynakları, sosyal değerleri ve inançları gibi nitelikler, geleneksel yerleşimlerin sürdürülebilirlikle ilişkisini önemli ölçüde etkilemektedir (Olğun ve Yörür, 2020).

Geleneksel mimaride kullanılan malzemelerin, binanın çevre ile etkileşimini sağlayan en önemli öğelerden biri olduğu göze çarpmaktadır. Geleneksel yapılarda kullanılan yöresel yapı malzemelerinin sıklıkla taş,

ahşap, toprak (kerpiç) ve cas (alçıtaşı) seçilmeleri bu anlamda dikkat çekicidir (Zaman, 2017, s.913; Alkan, 2018, s.121). Malzeme kullanımında çevresel faktörleri göz önünde bulundurarak geri dönüşümü mümkün tercihler yapmak sürdürülebilirlik bakımından önemlidir (Burdland, 1987; Kılınçarslan ve Türker, 2020, s.25). Bununla beraber geleneksel mimari, bireylerin yaşamlarını devam ettirmeleri için gereken ortamı sunarken; en kolay yöntemlerle de doğru sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır. Bu yöntemlerin çevre duyarlılığı ve kaynak tüketiminin dikkate alınarak ortaya konması, sürdürülebilirliğin temel parametrelerini karşılamaktadır.

Yapıların sürdürülebilir kabul edilmesi sadece yerel malzeme kullanımı, malzemenin geri dönüşümünün sağlanması, aşırı kaynak tüketiminden kaçınılması ve sürekliliğin sağlanması gibi kriterlerle sınırlı değildir. Tüm bunların yanında sürdürülebilir yerleşim alanlarından bahsetmek için, her yaş/yetenek/kapasitedeki bireylerin kentsel yerleşim erişimlerinin de kesintisiz sağlanmış olması gerekmektedir. Hareket kısıtlılığı yaşayan bireylerin yardımsız olarak hayatlarının kolaylaştırılması ve erişilebilirliğin sağlanması, sürdürülebilirliğin sadece mekânsal/çevresel değil, sosyal ve kültürel boyutunun da olduğunu ortaya koymaktadır. Bu denli önemli bir parametre olan erişilebilirliğin, yasal ve sosyal boyutu kadar, istenen mekânsal standartlarının da ne ölçüde karşılanması gerektiği çalışma kapsamında analiz edilecektir.

YAŞLI BİREYLER İÇİN ERİŞİLEBİLİRLİĞİN DEĞERİ

Erişilebilirlik, bireylerin içinde bulunduğu mekânsal ortamda fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını serbest bir şekilde karşılayabilmeleri ve yaşama bağımsız katılabilmeleri için -iç mekândan kentsel dış mekâna kadar- düzenlenmesi gereken yapı çevrenin önemli bir konusudur. Gündelik yaşamın tüm alanlarına her bireyin (özellikle de yaş almaya devam eden bireylerin) eşit olanaklarla, bağımsız şekilde erişmeleri ve sosyal yaşamlarını sürdürebilmeleri bu kavramın temel referansıdır. Çünkü sosyal ve kültürel çevreye aracı olmadan ulaşılma ve hizmetlerden yararlanabilme, her birey için temel hak olarak nitelendirilmektedir (Gül, 2008; Tural, 2016; Tural, 2018, s.52). Erişilebilirlik kavramı ilk kez, Illinois Üniversitesi'nde 1959-1961 tarihleri arasında Timothy J. Nugent tarafından yürütülen çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Erişilebilirlik,

farklı gereksinimleri olan bireylerin yardıma ihtiyaç duymadan çeşitli yapı stoklarına ve sosyal yaşam alanlarına tam katılım ve erişimin sağlanması için yapılaşmış fiziksel çevredeki tüm tedbirleri içermektedir (Türkmen ve İşleyen, 2018, s.179).

Erişilebilirlik, sadece engelli bireylere karşı hassasiyeti değil, tüm bireylerin sahip oldukları kapasite, yaş ve yeteneğe duyulan saygıyla, toplumun mekânsal ve sosyal taleplerine cevap verme ve dâhil edilme konusudur (Akyıldız ve Olgun, 2020, s.37). Engellilik ise, bireye bağlı bir eksiklik değil, aksine toplumun bireye sunmadığı düzenlemelerle meydana gelen çevresel engeller ve kişinin sosyal yaşamındaki güçlükler olarak ele alınır (Goltsman, 1993; Yılmaz vd., 2018, s.538).

Yaşlılık, insan organizmasında ilerleyerek, büyük kayıplara neden olan, insan yaşamındaki değer algısına yeni boyutlar ekleyen bir süreç olarak tanımlanmıştır (Görgün Baran, 2000; Tatal, 2016, s.2). Bu yönüyle yaşlılık, bireylerin yaşam kalitesinin azalması durumunun önde gelen etkenlerindedir. Bu etkenler özellikle 65 yaş ve üstündeki bireylerin gündelik yaşamlarında ortaya çıkan kısıtlılıklarla yaşam kalitesini etkilemeleri ve bir başka bireye ihtiyaç duymalarıdır (King vd., 2002, s.1060; Özyurt vd. 2007, s.117). Bireyin yaşam kalitesi, fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan iyi olma durumunu ifade etmekte olup; Dünya Sağlık Örgütüne göre de “kendi amaçları, beklentileri, standartları ve ilgilerini göz önüne alarak bireylerin içinde yaşadıkları kültür ve değerler sisteminde kendi konumları ile ilgili algıları”dır (Gülağız vd., 2005, s.372; Aydın Boylu, 2013, s.146). Buradan hareketle yaşlılıkla birlikte değişen yaşam kalitesi, yaş almayla birlikte ortaya çıkan fonksiyon kayıpları ve insan vücudundaki yapısal tüm değişiklikleri kapsayan bir süreci yaşatmaktadır. Yaş ile ilgili değişikliklerin tümü olumsuz klinik etkilere sahip değilken, yaşlanma süreci yaşam tarzı ve çevresel etkenlerden güçlü şekilde etkilenmeyi mümkün kılmaktadır (WHO, 1999, s.10; Cindaş, 2001, s.78).

Yaşlılık, yaşın kaç olduğuna yönelik kabuller ile yaşlanmayı yansıtan ölçütler arasındaki değişken tanımlamaları ihtiva etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, 1989 yılından itibaren 64 yaş bitimini (65 yaş ve üstünü) yaşlılığın ilk basamağı olarak kabul etmektedir. Yaygın olarak gelişmiş ülkelerde 65 yaşın, gelişmekte olan ülkelerde 60 yaş ve üzerindeki bireylerin yaşlı, 80 yaş

ve üzerindeki bireylerin ise en yaşlı kesim olarak kabul edildiği görülmektedir (Tatal, 2016, s.2). Pek çok ekonomik ve sosyal yönüyle günümüzde önem taşıyan demografik olgularından biri, nüfusun giderek yaşlanma konusu olmuştur. Buradan hareketle 65 yaş üstü nüfusun gündelik yaşama diğer bireyler gibi kolaylıkla katılabilmeleri, sosyal ilişkilerini devam ettirebilmeleri için tüm hizmetlere erişim sosyo-kültürel yaşam için gereklidir. Özellikle bağımsız hareket edebilme yeteneklerini kaybeden yaşlı bireyler için erişilebilir çevrenin varlığı bu yönüyle büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle erişilebilirlik kavramı, her birey gibi hareket kısıtlılığı olan yaşlı bireyin ulaşmak istediği yer, hizmet ve yaşam düzlemlerindeki fiziksel-sosyal gereksinimlere bağımsız ve güvenli şekilde ulaşabilmelerini ifade etmektedir (Akın ve Önal, 2016, s.53; Çiftçi vd., 2017, s.5; Berkün, 2019, s.45). Hareket kısıtlılığı olmayan birey, erişilebilirlik standartları sağlanmamış ortamda engelli olup, herhangi bir engeli sahip birey ise erişilebilirliğin sağlandığı ortamlarda engelli olmayan bir birey olarak özgür hareket yeteneğine sahiptir (Scherrer, 2001; Güleç Özer vd., 2016). Bina erişimindeki önemi nedeniyle erişilebilirliği tüm bireylerin ihtiyacı olarak kabul etmek gerekir. Binaların engellilere uygun olup olmadığı değerlendirilirken, engel tiplerinin sadece bedensel, işitsel ve görme engelleriyle sınırlı olmadığı ayrıca yaşlıların sahip olduğu daimi ve artan hareket kısıtlılığının da önemli bir yer tuttuğu kabul edilmektedir. Bunun yanında hamilelik, kaza sonrası geçici sakatlık ve çocukluk gibi benzer hareket kısıtlılıkları da engel tipleri arasındadır. Buradan hareketle fiziksel farklılıkları olan tüm bireylerin, eşit hak ve özgürlüklerle birlikte kısıtlanmadan ve bağımsız şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri erişilebilirliğin temel konusu olarak kabul edilmektedir (Mace vd., 1991; Story vd., 1998; Kavak, 2010; Uslu ve Shakouri, 2014; Kaplan ve Aksoy, 2019, s.170). Bu bağlamda bağımsız şekilde hareket edebilme ve diğer bireylerle eşit koşullarda yardımsız olarak yaşayabilme konusu, yaşlı/engelli/hareket kısıtlılığı olan bireyler için çok daha önemli olmuştur.

Binaların kullanıcı çeşitliliği ile erişilebilirliği dikkate alınarak tasarlanmış olması; fiziksel farklılıklardan kaynaklanan gereksinimlerini karşılayanın yanında, kullanıcıların tasarımından eşit ve adil bir şekilde yararlanmasına da imkân tanır. Fakat bireylerin farklı kapasiteleri olduğu konusunu, tasarımın merkezine koyan yaklaşımların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Toplumdaki sosyal adalet için sahip olunan hakların yaşam alanlarının kullanımına yansıtılması ve böylece herkes için eşit/eşdeğer yaşam koşullarının sağlanması gereklidir. Bunun gerçekleştirilemediği ve ortalama kullanıcıların temel kullanıcı olarak gördüğü tasarımlar ile erişim hakkı engellenen, gündelik yaşama katılamayan, toplumsal yaşam içinde yok sayılan, dışlanana ve ötekileştirilen bireyleri yaratacaktır (Tural, 2018, s.67).

Özellikle yaşlı bireylerin yaşam kalitelerini belirleyen fiziksel koşulların iyileştirilmesi, tüm bireylerle eşit koşullarda, kesintisiz, sağlıklı ve güvenli şekilde yaşamlarını sürdürebilmelerinin ancak erişilebilirliğin sağlanmasıyla mümkün olduğu kabul görmektedir. Bu kabuller ulusal ve uluslararası standartlar doğrultusunda belirlenerek hayata geçirilmeye başlanmıştır. Böylece tüm yapısal düzenleme ve iyileştirmeler aracılığıyla toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğine de katkı sunulması hedeflenmiştir. Kentli kullanıcıların tüm hizmetlere kolaylıkla ulaşımını destekleyen erişilebilirlik kriterleri, bu yönüyle günümüzün en önemli toplumsal gereksinimlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

MATERYAL VE METOT

Çalışmanın ana materyali, Malatya ili Battalgazi ilçesinde bulunan Beşkonaklar Malatya Geleneksel Evleri'dir. Çalışma konusu olan yaşlı bireyler için erişilebilirlik standartları, geleneksel mimariyi de referans alarak yapılan literatür taraması ve belirtilen yapı grubu içindeki 17 numaralı konağın incelenmesini içeren saha araştırmasıyla gerçekleştirilmiştir. Geleneksel yapının mevcut durumu, yaş almakta olan bireylerin yapı kullanımında erişilebilirlik standartlarının belli kriterleri (bina yaklaşımı, ulaşımı, bina girişi, iç mekân analizleri vb.) doğrultusunda ele alınmış ve saha analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Hareket kısıtlılığına sahip olan yaşlı bireylere yönelik standartların analizinde Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından hazırlanan TS 9111 'Özürnlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklileri' ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan 'Erişilebilirlik Kılavuzu' başlıklı çalışmalar temel referans olarak alınmıştır.

MALATYA GELENEKSEL BEŞKONAKLAR EVİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

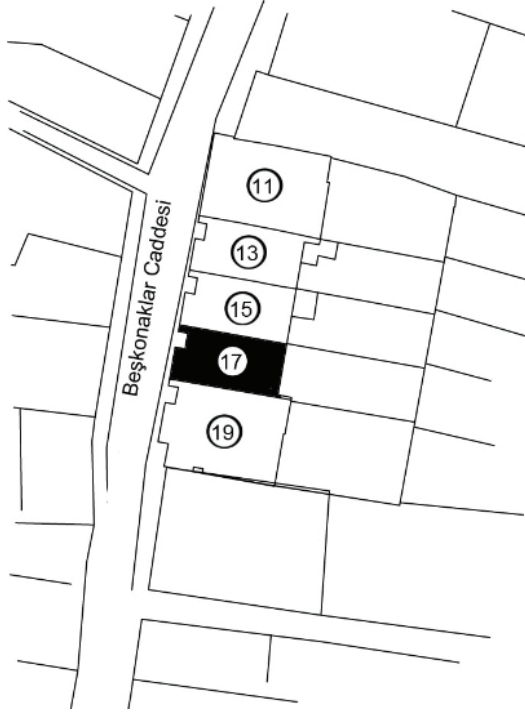
Malatya, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat havzasında yer almaktadır. Malatya şehrinin ilk yerleşmeleri, MÖ 6000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Hititler döneminde kurulan şehir, pek çok medeniyete ev sahipliği yaparak günümüze kadar gelmiştir. Bu bağlamda Malatya, tarihi ve coğrafi nitelikleriyle, sosyo-kültürel özellikleriyle ve içinde barındırdığı mimari miras gibi pek çok değeriyle, Doğu Anadolu Bölgesi'nde olduğu kadar ülke genelinde de özgün verilere sahip olan yerleşimlerin başında gelmektedir (Olğun ve Karatosun, 2020).



Şekil 1. Beşkonaklar Evinin bulunduğu yerleşim alanının uydu görüntüsü (Google Earth'ten yararlanarak hazırlanmıştır)

Çalışma alanı olan 'Beşkonaklar', Malatya ili, Battalgazi ilçesi, Saray Mahallesi'nin Beşkonaklar Caddesi üzerinde yer almakta ve bulunduğu alanı sembolize eden bir niteliğiyle göze çarpmaktadır (Şekil 1). Hacı Sait Efendi (Turfanda) ve dört kardeşi tarafından, yan yana beş konaktan oluşacak şekilde yaptırılmıştır. Bu sebeple 'Beşkardeşler' adıyla da anılmaktadır. Günümüzde yapı, çeşitli kültür ve sanat hizmetleri için de kullanılmaya başlanmıştır.

Beşkonaklar, kentin önemli geleneksel sivil mimari örneklerinden kabul edilmektedir. Konaklar bölgedeki iklime, yaşam tarzına ve doğal ihtiyaçlara göre biçimlendirilmiştir. Geleneksel Türk evinin sahip olduğu kat sayısı, doluluk oranı, oda düzeni ve plan çözümü gibi önemli özellikleri de taşımaktadır. Bitişik ve iki katlı olarak inşa edilmiş konaklarda, ana malzeme kerpiç olarak seçilmiştir. Duvarlarını bağlayan hatılları, tavan, kapı ve pencere sistemleri ise ahşaptan yapılmıştır. Sokağa cephesi bulunan bu konaklar, pencere hizasından sokağa uzanan cumbalı yapısıyla da Geleneksel Anadolu Evleri'ndeki mahremiyet ilkesi ve sokağa hâkim olma ilkeleriyle tasarlanmıştır.

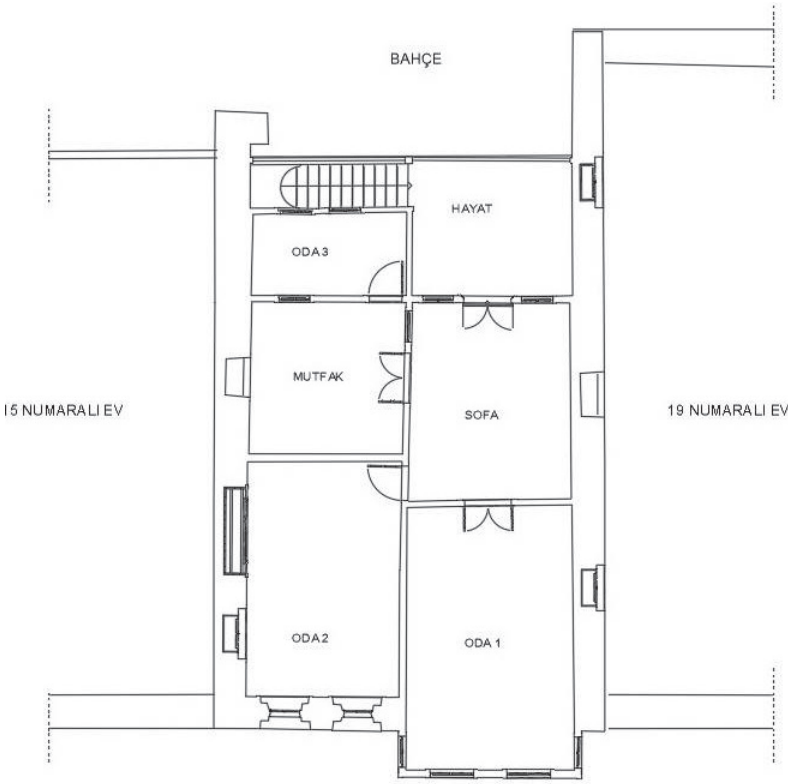


Şekil 2. Seçilen 17 numaralı Beşkonaklar Evi'nin konumu (Kayseri Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2020)



Şekil 3. Yapının bulunduğu Beşkonaklar Caddesi

Çalışma için seçilen yapı, yaklaşık olarak 120 yıllık bir geçmişe sahiptir. Beşkonaklar Caddesinde bulunan 11 numaralı yapı, T.C. Malatya Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Merkezi, 13 numaralı yapı Arslantepe Arkeolojik Alanı Alan Yönetim Ofisi, 15 numaralı yapı ise idari bina olarak kullanılmaktadır. 17 ve 19 numaralı yapılarda müzecilik hizmeti verilmektedir. Çalışma konusunu oluşturan 17 numaralı Beşkonaklar Geleneksel Malatya Evi, 15 numaralı idari bina ve 19 numaralı müzeye bitişik nizamlıdır (Şekil 2). Beşkonaklar Malatya Geleneksel Evi genel olarak incelendiğinde, zemin kat ve birinci kat olmak üzere iki kattan oluştuğu görülmektedir (Şekil 3). Bitişik nizamlı olan yapı, iki ana cepheye sahiptir. Bunlar caddeden girişi bulunan ön cephe ve bahçeye bakan arka cephedir.



Şekil 5. Beşkonaklar Evi Birinci Kat Planı (Restorasyon) (Kayseri Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2020)

Çalışmanın yapıldığı Beşkonaklar Geleneksel Malatya Evi, yaya yolları, bina girişi -rampalar, bahçe girişi, giriş kapısı - iç mekân kapıları, pencereler ve merdiven adlı başlıklar altında incelenmiş ve yaş almakta olan bireylerin yapı kullanımı için erişilebilirlik standartlarına göre analiz edilmiştir.

1. Yaya Yolları

Yapılar kadar sokaklar da, hareket kısıtlılığına sahip -özellikle de yaş almaya devam eden- bireyler için fiziksel çevre koşulları açısından önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple bina ulaşım yollarında, her bireyin kolaylıkla bina yaklaşma ve giriş-çıkış imkânı olması gerekmektedir (TS 9111, 2011, s.11). Yapıya ulaşım sağlanırken, sokakta bulunan (standart dışı kaldırım, yanlış konumlandırılmış duba, drenaj ızgarası vb.) çeşitli engelleyici öğelerin,

erişilebilirlik düzeyini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Şekil 6). Bu kısıtlayıcı öğelerin kaldırılması ve kaldırımların yeniden yaşlı veya engelli kullanıcıların erişilebilirlik standartları doğrultusunda düzenlenmesi gerekmektedir.



Şekil 6. Yapının Bulunduğu Beşkonaklar Caddesinin Araç ve Yaya Yolu

Yaya yürüme yollarının zemin kaplamalarında dayanıklı, sabit ve boşluksuz olarak seçilen malzemenin kullanılması gerekmektedir. Ayrıca yaya yürüme alanlarında drenaj ızgarası da bulunmamalıdır (TS 9111, 2011, s.17). Yaya yollarında gerekli engelsiz geçiş genişlikleri en az 200 cm -tercihen 300 cm- genişlikte olmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s. 40). Beşkonaklar Geleneksel Malatya Evi yaya yolu genişliği 220 cm genişliğindedir. Yaşlı veya engelli bireylerin kolaylıkla kullanım sağlayabilecekleri ölçülerde olmasına rağmen, hissedilebilir yüzeyli kılavuz çizgilerinin henüz düzenlenmediği görülmektedir.

2. Bina Girişi ve Rampalar

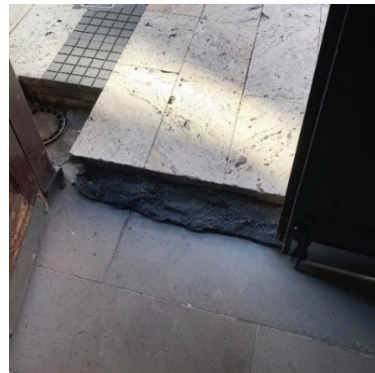
Bina girişleri tasarlanırken, tüm kullanıcıların -yaş almaya devam eden bireyler de dâhil- eşit ve adil kullanım ilkeleri gözetilmelidir. Girişlerin erişilebilir olmasının yanında, yardımcı araç, tekerlekli sandalye kullanan yaşlı bireyler için de standart geçiş ölçütleri ve manevra alanının sağlanması gerekmektedir. Yardımcı araç-gereç ile yaşamını sürdüren yaşlı kullanıcılar için erişilebilir güzergâhın net geçiş genişliği 90 cm'den az olmamalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.15). Tekerlekli sandalye kullananlar için ise en az 150x150 ölçülerinde manevra alanı olmalıdır (TS 9111, 2011, s.26).

Çalışma konusu olan konakta, manevra alanının mevcut olduğu görülmektedir. Girişlerin zemininde sabit, pürüzsüz, kaymayan, sert ve dayanıklı malzemeler kullanılmalıdır. Halı, paspas vb. kullanımı söz konusu ise güvenli bir şekilde sabitlenmeli ve yüzeyi zeminle aynı seviyeye gelecek şekilde ayarlanmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.59). Bu açıdan değerlendirildiğinde, konağın ana giriş kapısından girilen taşlık bölümü zemininde yassı plaka halindeki taşların düzenli bir biçimde uygulandığı görülmektedir (Şekil 7). Zeminde kullanılan taş, kaymayan, dayanıklı ve sert nitelikte olup kullanıma uygundur. Standartlarda istendiği gibi halı, paspas vb. engelleyici öğeler de kullanılmamıştır.

Bina girişlerinde subasman uygulanmayan ve kot farkı için çözüm üretmeye gerek kalmayan yapılarda, erişilebilirlik daha kolay sağlanabilmektedir. Ancak kot farkı uygulamasının zorunlu olduğu hallerde, merdiven ve rampaların erişilebilir olarak tasarlanıp çözüm üretilmesi gerekmektedir (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.59). Çalışmanın yürütüldüğü yapı girişinde binanın inşasından sonra yapılagelen yol/asfalt çalışmaları nedeniyle oluşan -14 cm'lik bir kot fark bulunmaktadır (Şekil 8). Yapıda bulunan bu kot farkı ve rampa bitimi tehlikeli olup, yaşlı/engelli bireylerin erişilebilirlik düzeyini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu sebeple erişilebilirlik özelliklerine sahip (eğimi %12'yi geçmeyecek ve genişliği en az 100 cm olması istenen) rampayla ve daha özenli bir uygulamayla tekrar düzenlenmesi gerekmektedir.



Şekil 7. Beşkonaklar Evi taşlık bölümü



Şekil 8. Beşkonaklar Evi ana giriş kapısının kot farkı

3. Bahçe Girişi

Bahçe girişleri belirlenirken, sokaktan erişim, bina girişine yakınlık, otopark - toplu taşıma duraklarına yakın olma gibi temel ilkeler gözetilmektedir. Girişlerde, erişilebilirlik açısından kot farkının olmaması da önemlidir. Ancak kot farkının kullanılmasının zorunlu olduğu hallerde, kullanılan rampanın eğiminin en fazla %5 olması gerekmektedir (TS 9111, 2011, s.18).

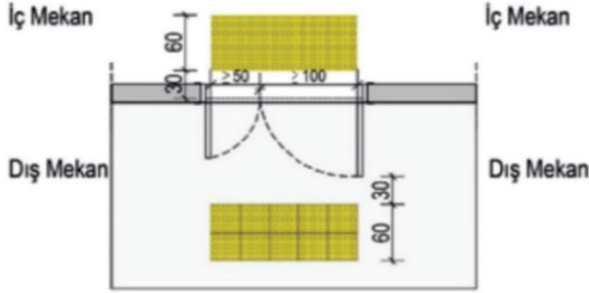
Çalışma konusu olan konakta, bahçeye ulaşım tek girişten sağlanmaktadır. Bahçeye giriş, taşlık bölümüne geçilen ve bahçeye ulaşan giriş kapısıyla istenen kolaylıkta sağlanmıştır. Bahçe girişinde herhangi bir kot farkı da bulunmamaktadır. Bahçe girişi bölümünde, yardımcı araç ve tekerlekli sandalye kullanan yaşlılar için uygun manevra alanlarının bulunması da erişilebilirlik açısından istenen koşulları sağlamaktadır (Şekil 9).



Şekil 9. Beşkonaklar Evinin bahçesi

3.a. Giriş Kapısı ve İç Mekân Kapıları

Erişilebilirlik standartlarında tüm kapı kasalarının, görme bozukluğu olan yaşlılar için ayırt edilebilecek nitelikte farklı renklerde tasarlanması istenmektedir. Bina giriş kapılarının en az 100 cm olması gerekmektedir (Şekil 10). Çift kanatlı olan kapılarda ise kanatlardan birinin genişliği 100 cm olmak şartıyla, toplamda 150 cm'den az olmaması istenmektedir (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.62).



Şekil 10. Bina Giriş Kapı Özellikleri (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s. 62)

Bu standartlar doğrultusunda, konağın giriş kapısının çift kanatlı olduğu ve iki kanadın toplamda 200 cm'ye sahip olduğu görülmektedir. Kapı kanatlarının her biri 100 cm genişliğinde ve 250 cm yüksekliğindedir (Şekil 11). Giriş kapısının, kapı topuzu ve kilit gibi donanımları kolaylıkla görülmekte olup, kapı açmada da güç istememesi nedeniyle erişilebilir nitelikte olduğu belirtilebilir. Giriş kapısının açılma ekseninin koridora dik oluşu da kolay açılmayı mümkün hale getirmiştir. Konak giriş kapısı açık durumdayken, her iki tarafta da yardımcı araç ve tekerlekli sandalye kullanan yaşlılar için uygun manevra alanına sahiptir. Bu nedenle giriş kapısı da erişilebilir tasarıma uygun niteliktedir.

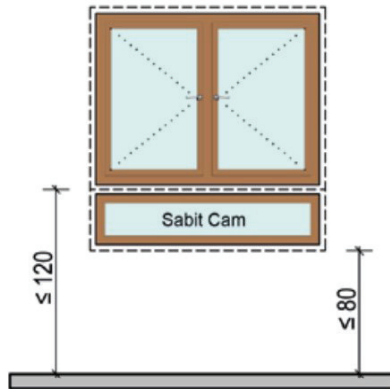


Şekil 11. Beşkonaklar Evinin giriş kapısı

İç kapı net genişlikleri en az 90 cm'lik geçiş açıklığına sahip olmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.72). Konağın zemin katındaki odada 90x210 cm tek kanatlı, merdiven odasında tek kanatlı 80x210 cm, tuvalette tek kanatlı 70x200 cm ve mutfakta çift kanatlı 120x210 cm ölçülerinde kapılar bulunmaktadır. Konağın birinci katında ise, sofaya açılan çift kanatlı 115x210 cm, mutfak ve oda 1'de çift kanatlı 120x210 cm, oda 2 ve oda 3'te tek kanatlı 70x210 cm ölçülerinde kapılar bulunmaktadır. İç kapılarda kapı net genişliklerinin en az 90 cm'lik geçiş açıklığına sahip olması gerektiğinden; merdiven odası, oda 2-3 ve tuvalette bulunan kapılar erişilebilirlik standardına uygun değildir. Konağın zemin katında bulunan oda, mutfak, merdiven odası ve tuvalet girişlerinde 6 cm, birinci kat mutfak girişinde ise 8 cm yüksekliğinde kapı eşikleri bulunması önemli bir problemdir. Ancak diğer üç odanın girişlerinde kapı eşikinin bulunmaması geçiş için kapıları bu anlamda problemsiz olarak kabul etmemizi sağlamaktadır.

3.b. Pencereleler

Tekerlekli sandalye kullanan yaşlı bireylerin pencereden dışarıyı görebilmeleri için gerekli olan ölçüler tekerlekli sandalye ölçüleriyle paralel biçimde düşünülmektedir. Bu ölçülerin, döşeme kotundan pencere parapetine kadar 80 cm yüksekliğini, pencere açılır kanadı ise döşeme kotundan pencere kanadına kadar 120 cm yüksekliğini geçmemesini gerektirmektedir (Şekil 12). Ayrıca pencere kolunun döşeme kotundan yüksekliği 80 cm ile 110 cm arasında konumlandırılmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.82).



Şekil 12. Erişilebilir pencereler (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.82)

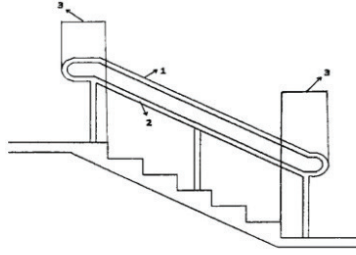
Konağın zemin katında bulunan odada, döşeme kotundan pencere parapetine kadar yüksekliğı 86 cm olan iki adet ve 69 cm olan üç adet pencere mevcuttur. Mutfak bölümünde ise, döşeme kotundan pencere parapetine kadar yüksekliğı 69 cm olan iki adet pencere bulunmaktadır.

Konağın birinci katında bulunan sofada, hayat bölümüne bakan döşeme kotundan pencere parapetine kadar yüksekliğı 77 cm olan iki adet pencere mevcuttur. Odalarda ise, döşeme kotundan pencere parapetine kadar; yüksekliğı 74 cm olan iki adet, 76 cm olan iki adet ve mutfakta da döşeme kotundan pencere parapetine kadar yüksekliğı 58 cm olan iki adet pencere bulunmaktadır.

Tekerlekli sandalye kullanan yaşlı bireylerin pencereden dışarıyı rahatlıkla görebilmeleri için; tekerlekli sandalye ölçülerine göre döşeme kotundan pencere parapetine kadar 80 cm yüksekliğini aşmaması gereken istenen ölçülerin sağlandığı görülmektedir. Bu nedenle konaktaki pencerelerin yaşlı kullanımı açısından erişilebilirlik standartlarına uygun olduğu görülmektedir.

4. Düşey Sirkülasyon için Merdiven ve Korkuluklar

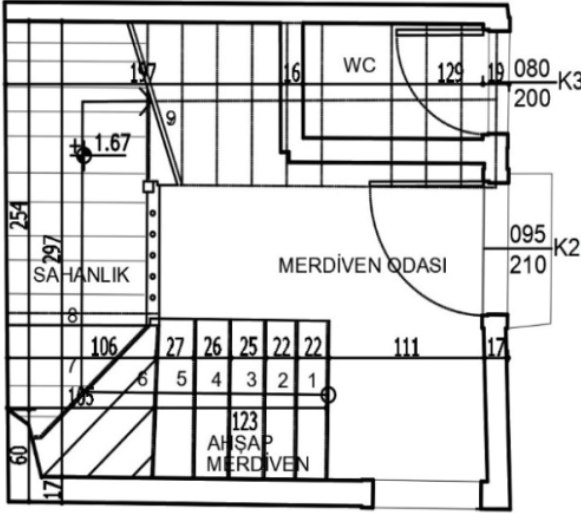
Mimaride merdivenler, katlar arası erişimde rampanın ve diğer çözümlerin alternatifi olarak kullanılmaktadır. Merdiven boyutlandırması yaşlı/engelliler açısından önemli bir faktördür. Merdiven tasarımlarında basamakların tamamının derinlik ve yüksekliğı aynı ölçülerde ve birbirleriyle orantılı olmalıdır. Merdivenlerde, basamak derinliğı en az 27 cm, basamak yüksekliğı en fazla 16 cm olmalıdır. Erişilebilirliğıin sağlanması için rampa, asansör vb. varsa bunlar da en fazla 18 cm olmalıdır. Merdivenin başlangıç ve bitişinde sahanlıklar bulunmalıdır. Bunun yanı sıra dinlenme amacıyla 8-10 basamakta bir sahanlık bulunmalıdır. Merdivenlerde 90 cm ve 70 cm yüksekliğinde iki ayrı küpeşte de yapılmalıdır (Şekil 13). Küpeşte yüzeyi sürekli ve kesintisiz olmalıdır (TS 9111, 2011, s.52).



Açıklama
1- Kúpeşte yerden yüksekliği 90 cm
2- Kúpeşte yerden yüksekliği 70 cm
3- En az 30 cm

Şekil 13. Merdiven Korkuluk Ölçüleri (TS 9111, 2011, s.54)

Bu standartlar doğrultusunda konağın düşey sirkúlyasyonunu, zemin kat ve birinci kat arasındaki ahşap merdiven sağlamaktadır. Merdiven 19 basamaktan oluşmaktadır. Basamak rıhtları 17 cm olup, merdiven genişliği ise 105 cm'dir. Tek tarafı ve 80 cm yüksekliğinde korkuluk bulunmaktadır (Şekil 14).



Şekil 14. Beşkonaklar Evi Merdiveni

Merdivenin basamak yükseklikleri düzenli ve aynı ölçüdedir. Basamak derinlikleri ise 22-27 cm aralığındaki ölçüleri sahiptir. Merdiven rıhtının 16 cm'den fazla ve genişliğinin 27 cm'den az olması yanında, korkuluğun 90 cm ve 70 cm ölçülerinde kúpeşte bulundurması da merdivenin yaşlı kullanımı açısından erişilebilirlik standartlarına uygun olmadığını göstermektedir.

DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇ

Kentlerin ilk yerleşim alanları olarak kabul gören geleneksel yerleşimler, kentsel planlamada kimi zaman merkeze alınmış; kimi zaman da aktif kent kullanımının dışında bırakılmıştır. Artan nüfus demografisi içinde yer alan yaşlı veya engelli bireyler, kentin her noktasında olduğu gibi geleneksel yerleşim alanlarında da yaşamlarını sürdürmektedirler. Yaş almaya devam eden bireyler gibi tüm kent kullanıcıları da sosyo-kültürel yaşama yarımsız ve eşit şartlarda katılımına destek sağlayan erişilebilirlik standartlarına gereksinim duymaktadır. Sürdürülebilir kentler için bu gereksinim, kentin diğer bölümleri kadar geleneksel yerleşim alanlarında da dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Kentlerde mimarsız tasarımla inşa edilen geleneksel yapıların aile ihtiyaçlarının dikkate alınarak tasarlanması; dönemin geleneksel aile yapısı içindeki değeriyle yaşlı gereksinimlerinin dikkate alındığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda bakıldığında genelde iki katlı olan geleneksel mimari yapılarda; ailenin yaşlı veya hareket kısıtlılığına sahip olan bireyin üst kata çıkmaksızın, ihtiyaçlarını alt katta karşılaması ve aile fertleriyle evin özgün bölümleri olan sofa, hayat, avlu ve bahçe gibi yaşam alanlarında zaman geçirebilmesini merkeze alan planlamalara sahip olduğu görülmektedir.

Çalışma konusu olan Beşkonaklar Evi'nin erişilebilirlik değerlendirilmesi yapıldığında, çeşitli erişilebilirlik yaklaşımları ile yaşlı, hareket kısıtlılığına sahip bireylerin gündelik yaşamlarını kolaylaştırmak, sosyal yaşam düzeylerini yükseltmek adına birtakım tasarım kriterlerinin varlığından söz edilebilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen Beşkonaklar Evi'nin erişilebilirlik standartlarını karşılayan yapısal özellikleri yanında, standartlara uygun olmayan bazı yönleri de analiz edilerek konu ele alınmıştır. Geleneksel yapıların hayata geçirildiği tarihlerde erişilebilirlik yönetmelik/mevzuatlarının bulunmaması, geleneksel yapılarda erişilebilirlik standartlarının tam olarak karşılanmadığını göstermektedir. Buna rağmen bu yapılarda yaşlı bireylerin yaşam koşullarının kolaylaştıracak nitelikte, istenen bazı erişilebilirlik standartlarını taşıyan özellikleri de mevcuttur. Konağın erişilebilirlik standartlarını karşılayan özellikleri arasında:

➤ Binaya ulaşım için yaya akslarında engelsiz yol geçiş genişliklerinin en az 200 cm (tercihen 300 cm) olması beklenmektedir. Konağa erişim için

yaya yolu genişliğinin 220 cm olması, erişilebilirlik standartlarını karşıladığını göstermektedir.

➤ Konakta bulunan bina giriş kapısı ve bahçe giriş kapısının erişilebilirlik standartlarına ve yaşlı kullanımına uygun olduğu görülmektedir.

➤ Konakta subasman kotunun bulunmaması, yapının zemin kattaki bölümlerine erişiminde pek çok kolaylıklar sağlamaktadır. Standartlar açısından değerlendirildiğinde yaşlı ve hareket kısıtlılığı olan bireylere zemin katta yaşam alanı oluşturulması onların aktivitelerini kolaylaştırarak yaşam kalitelerinin arttırmaya destek sağlamıştır.

➤ Zemin katta; oda, mutfak, tuvalet ve bahçenin bulunması yaşlı veya hareket kısıtlılığına sahip bireyler için de temel ihtiyaçların karşılamasına olanak sağlamıştır. Üst kata çıkmadan da yaşlının barınma, yeme-içme gibi fizyolojik gereksinimlerin karşılamasının yanı sıra mevcut olan bahçede soluklanma ve güneşten faydalanma gibi ihtiyaçlarını da karşılamaya imkân tanımaktadır. Bahçe ve ön girişe olan kolay erişim, hareket kısıtlılığına sahip yaşlı bireylerin, komşuluk ilişkisi, sosyalleşme ve gündelik yaşama katılmalarına da destek sunmaktadır.

➤ Pencereilerin erişilebilir olması için, döşeme kotundan pencere parapetine kadar 80 cm yüksekliğini geçmemesi ve kolay açılır olması gerekmektedir. Bu anlamda konağın bütün pencereleri ölçü ve kullanım kolaylığı açısından standartları karşıladığı ve yaşlı kullanımına da uygun olduğu görülmektedir.

Erişilebilirlik üzerine yapılan değerlendirmeler, hareket kısıtlılığı olan veya olmayan tüm bireylerin yaşam kalitesi üzerinde büyük bir etkisi bulunduğunu ortaya koymuştur. Yaşam kalitesinin yükselmesi yaşlı bireylerin başka bir bireye ihtiyaç duymadan hayatını sürdürebileceği ortak bir yaşam alanının gerekliliği önem arz etmektedir. Bu anlamda geleneksel yapılar, geçmiş dönemlerde mimarsız mimarisıyla, aile yapısı gereği yaşlıyı/hareket kısıtlılığı olan bireyi dikkate alarak, yaşanabilir ve sürdürülebilir mekânların ortaya çıkmasına büyük destekler sunmuştur. Bunların yanı sıra çalışmanın yapıldığı konak özelinde erişilebilirlik standartlarına uygun olmayan birtakım özellikler de mevcuttur. Bunlar:

➤ Yapıya ulaşım sağlanan yaya yollarında bulunan duba, kaldırım taşlarındaki düzensizlikler gibi bazı istenmeyen faktörlerin bulunmasıdır. Dubaların kaldırılması, kaldırım taşlarının düzenlenerek yaşlı bireylerin kullanımına uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Alanda güvenli ve rahat kullanımı sağlayacak kaygan olmayan kaldırım taşlarının uygulanması da gerekmektedir.

➤ Yaya kaldırımında yol aksına yönlendirmeyi kolaylaştırıcı kılavuz çizgileri ve görme yetisinde kayıplar yaşayan yaşlılar için hissedilebilir yüzey malzemelerinin de uygulanması gerekmektedir.

➤ Bina girişinde bulunan -14 cm kot farkı, yaşlı, hareket kısıtlılığına sahip bireylerin kullanım güçlüğüne sebep olmaktadır. Bu kot farkı, geleneksel yapıların dokusuna uygun, eğimi %12'yi geçmeyecek ve genişliği en az 100 cm olacak şekilde temiz detaylar kullanılarak yapılacak rampayla (ya da de-monte katlanabilir ve taşınabilir engelli rampasıyla) çözüme kavuşturulabilir.

➤ Merdiven odası, oda 2, oda 3 ve tuvalette bulunan iç kapıların erişilebilirlik standartlarına uygun olmaması nedeniyle revize edilmesi gerekmektedir.

➤ Konağın zemin katında bulunan oda, mutfak, merdiven odası ve tuvalet girişlerindeki 6 cm kapı eşiği ve birinci kat mutfak girişindeki 8 cm yüksekliğindeki kapı eşiklerinin de yaşanacak kullanım problemlerini ortadan kaldırmak üzere revize edilmesi gerekmektedir.

➤ Konağın iki kat bağlantısını sağlayan merdivenin basamak rıht ve derinlikleri yanında merdiven korkuluk yüksekliğini de kullanıma uygun değildir. Basamakların düzenlenmesi ve korkuluğun geleneksel özelliğine uygun olarak yerden 70 cm yüksekliğinde ahşap korkuluklarla revize edilmesi gerekmektedir.

➤ Erişilebilirlik uygulamalarında kentteki her bölge gibi geleneksel yerleşim alanlarında da dikkate alınması gerekmektedir. Geleneksel yapılarla ilgili restorasyon, yenileme ve alan düzenleme çalışmalarında erişilebilirlik standartlarının daha fazla dikkate alınması ve bu konudaki bilimsel çalışmaların da sayıca artırılması beklenmektedir.

Yaşlı veya yaş almakta olan kent kullanıcıları, kentteki tüm mekânsal alanlara erişim, sosyal hayata aktif ve sorunsuz katılım gibi önemli hakları talep etmektedir. Bunun için nüfusun önemli bir bölümünü teşkil eden yaşlı, hareket kısıtlılığına sahip bireyler için sunulması beklenen erişilebilirlik hizmetlerinin, geleneksel yerleşim alanları için de yürütülmesi ve devamlılığının sağlanması bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Geleneksel yapılarda, yaşlı ve hareket kısıtlılığına sahip olan bireylerin hayatını kolaylaştıracak alternatif çözüm önerilerinin ortaya konması gerekmektedir. Bu anlamda erişilebilirlik standartlarına bağlı revizyonların hayata geçirilmesi durumunda, bütün kent kullanıcıları için daha sürdürülebilir sosyo-kültürel yaşamın eşit, adil ve sağlıklı olarak sağlanması da mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akın, G. ve Önal, S. (2016). Kentsel Alanların Tasarımında Ergonomik Sorunlar. AÜ-DTCF Antropoloji Dergisi, 31, 51-60.
- Akyıldız, N. A. ve Akbaş, E. (2020). Yaş Dostu Kent Kriterlerinin Kentsel Morfolojiyi Biçimlendirmesi. Sosyal Çalışma Dergisi, 4(12), 84-89.
- Akyıldız, N. A. ve Olgun, T. (2020). Geleneksel Yapılarda Yaşlı ve Engelli Erişilebilirliğinin İrdelenmesi: Malatya - Balaban Geleneksel Evleri Örneği. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Erişilebilirlik Özel Sayısı, Cilt 1, 31-48.
- Alkan, A. (2018). Orta ve Aşağı Botan Vadisi'ndeki Geleneksel Kır Konutları ve Sürdürülebilirliği Üzerine Bir İnceleme. Turkish Studies, 13(18), 117-142.
- Ayci, H. ve Boyacıoğlu, E. (2012). A Reading in Critical Regionalism: Analysis of Two Houses By Han Tümertekin. Open House International, 37(1), 93.
- Aydiner Boylu, A. (2013). Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi ve Konut İlişkisi. Toplum ve Sosyal Hizmet, 24(1), 146.
- Aygün, E., Korkut, A. ve Kiper, T. (2018). Engelli Bireyler İçin Kentsel Dış Mekânlara Erişilebilirliğin İncelenmesi: Tekirdağ Örneği. Artium, 6(2), 20-32.
- Karakul, Ö., Bakırcı, Ö. (2018). Tarihi Yapılarda Zanaat-Mimari Bütünlüğü ve Çağdaş Tasarımlarda Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. Art-Sanat Dergisi, 168-195.
- Berkün, S. (2019). Toplumsal Yaşama Tam Katılım İçin Erişebilir Kentler: Zonguldak Örneği. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, 3(3), 43-52.
- Burdtdland, (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future.
- Çakır Sümer, G. (2015). «Engelsiz Şehir» Kavramı Açısından Malatya. Journal of Management ve Economics, 22(1), 113-138.
- Canbakış, B., Taş, M. ve Taş, N. (2019). Gelenekselden Moderne Sürdürülebilir Mimari Mekân Üretimini Örnekler Üzerinden İncelenmesi Bursa Örneği. Presented at the Kent İnşaat Ekonomi Kongresi, 590-603.
- Çelebi, G. ve Gültekin, A. B. (2007). Sürdürülebilir Mimarlığın Kapsamı, Kavramsal Bir Çerçeveden Bakış. Mimarlar Dergisi, 2, 30-35.
- Cindaş, A. (2001). Yaşlılarda Egzersiz Uygulamasının Genel İlkeleri. Turkish Journal Of Geriatrics, 4(2), 77.

Dikmen, Ç. B. ve Toruk, F. (2016). Sosyo kültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında Sivrihisar Evlerinin Korunmasına Yönelik Öneriler. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 5(22), 713-733.

Erişilebilirlik Kılavuzu (2020). Çağlayan Gümüş, D., Karadağ, H, Feyzioğlu G., Aya-noğlu, S., Sayan, T., Aydoğan, M. O., Çelik, A. D. ve Gözübek M. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.

Goltsman, S. M., Gilbert T. A. and Wohlford, S. A., (1993). *The Accessibility Checklist: An Evaluation System For Buildings And Outdoor Settings*. California, Berkeley.

Görgün Baran, A. (2000). Yaşlılıkta sosyal uyum sorunu. *Antropoloji ve Yaşlılık*, Prof. Dr. Vedia Emiroğlu'na Armağan, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları, Ankara.

Gül, İ. I. (2008). Bir hak mücadelesi alanı olarak engellilik ve engellilerin haklarına ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi. *Öz-Veri Dergisi*, 5(2), 1233-1249.

Gülağz, G., Özgür, G. ve Engin, E. (2005). Huzurevinde yaşayan yaşlıların yaşam kalitesine ilişkin görüşlerinin ve yaşam memnuniyetlerinin incelenmesi. Şenel Ergin (Ed), III. Ulusal Yaşlılık Kongresi Bildiriler Kitabı (pp. 379-390). İzmir: YASAD Yayınları.

Güleç Özer, D., Özkan Özbek, M. ve Şener, S., M. (2016). Mekânsal Erişilebilirlik 1 Kullanıcı Hareketleri Açısından bir İnceleme. Presented at the 2.Ulusal Engelleştirilenler Sempozyumu, Konya.

Hasol, D. (1998). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Kaplan, G. ve Aksoy, V. (2019). Özel Eğitim Kurumlarının Fiziksel Koşullarının Evrensel Tasarım İlkeleri Doğrultusunda İncelenmesi: Eskişehir Örneği. *Yaşadıkça Eğitim*, 33(2),169-186.

Kaplan, H. ve Ulvi, H. (2019). Engellilerin kaldırım ve yaya geçitlerinde karşılaştıkları kaza riskleri: Konya kent merkezi örnekleme. *Öz-Veri*, 6(2), 1483-1512.

Karaman, A. (1996). Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Ekolojik Bir Çerçeve, Sürdürülebilir Turizm; Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım, 19. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

Karatağ, H. ve Akyıldız, N. A. (2019). Avrupa'nın Demografik Dönüşümünde Uzun Dönem Yaşlı Bakımının Sürdürülebilirliğinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 571-595.

Karatağ, H. (2020). Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, Kentleşme ve Erişebilirlik. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Erişebilirlik Özel Sayısı, Cilt 1, 11-30.

Kavak, M. (2010). Evrensel tasarım yaklaşımı bağlamında kamusal mekânlar (Yayımlanmamış doktora tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Kayseri Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2020.

Keskin, K. ve Erbay, M. (2016). A study on the sustainable architectural characteristics of traditional anatolian houses and current building design precepts. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 216, 810-817.

Kılınçarslan, Ş. ve Türker, Y. Ş. (2020). Ahşap Malzemelerin FRP ile Güçlendirilmesinin Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi. *Teknik Bilimler Dergisi*, 10(1), 23-30.

King, M.B., Whipple, R.H., Gruman, C.A., Judge, J.O., Schmidt, J.A. and Wolfson, L.I. (2002). The performance enhancement project: improving physical performance in older persons. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 83, 1060-1069.

Kısa Ovalı, P. ve Delibaş, N. (2016). Yerel Mimarinin Sürdürülebilirliği Kapsamında Kayaköy ün Çözümlemesi, *Megaron Dergisi*, 11(4), 515-529.

Kıstır, M. R. ve Kurtoğlu, D. (2018). Geleneksel Konut Mimarisinin Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi: Ayvalık ve Oxford Evleri Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 83-90.

Korkut, A., Kiper, T. ve Topal, T. Ü. (2017). Kentsel peyzaj tasarımıda ekolojik yaklaşımlar. *Artium*, 5(1), 14-26.

Kozan, H. İ. Ö., Bozgeyikli, H. ve Kesici, Ş. (2018). Engelsiz Kent: Görme Engelli Bireylerin Kentlerde Yaşadıkları Problemler, *İDEALKENT*, 9(23), 216-235.

Mace, R. L., Hardie, G. J. and Place, J. P. (1991). *Accesible environments: Toward universal design*. Raleigh, NC: The Center for Universal Design North Carolina State University.

Nguyen, A. T., Truong, N. S. H., Rockwood, D. and Le, A. D. T. (2019). Studies on sustainable features of vernacular architecture in different regions across the world: A comprehensive synthesis and evaluation. *Frontiers of Architectural Research*, 8(4), 535-548.

Olğun, T. N. ve Karatosun, M. (2020). Anatolian Rural Adobe Architectural Heritage: Case of Seyituşağı Rural Settlement. *Journal of Engineering and Architecture*, 8(2), 90-103.

Olğun, T. N. ve Yörür, N. (2020). İzmir Urla, Nohutalan Mahallesi (Köyü) Kırsal doku Özellikleri ve Koruma Sorunları. *Social Science Studies Journal*, 6(73), 4865-4886.

Oktay, D. (2001). Kentsel tasarımın kuramsal çerçevesine güncel bir bakış: kentlerimiz, yaşam kalitesi ve sürdürülebilirlik. *Mimarlık dergisi*, 302, 45-49.

Özdemir, A. (2017). Engelsiz Oyun Alanları İçin Kapsayıcı Tasarım Yaklaşımı. *Ege Mimarlık*, 20-23.

Özyurt, B.C., Eser, E., Çoban, G., Akdemir, S.N., Karaca, I. ve Karakoç, Ö. (2007). Manisa Muradiye Bölgesindeki Yaşlıların Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Türk Geriatri Dergisi*, 10, 117-123.

Ruacan, İ. ve Ruacan Ş. (2002). 21. Yüzyılda Sürdürülebilirliğe Geçiş Bilim ve Teknolojinin Katkısı, *Dünya Bilim Akademilerinin Bildirisi*, (Çeviri).

Scherrer, V. (2001). Herkes için Ulaşılabilirlik, *Seminer Notları (Seminar of Design for all notes)*, OFD Publications, İstanbul, Cem Ofset, 38- 42.

Story, M. F., Mueller, J. L. and Mace, R. L. (1998). *The Universal design file: Designing for people of all ages and abilities*, Revised edition. Center for Universal Design, NC State University.

Taşcı, B. ve Pekdoğan, T. (2015). Sürdürülebilirlik Bağlamında Kırsal Alanlarda Geleneksel Konut mimarisinin İrdelenmesi Kozbeyli, *Examination Of Traditional Dwelling Architecture In Ruralsettlements In The Context Of Sustainability Kozbeyli*. Presented at the 2nd International Sustainable Buildings Symposium, ANKARA, 658-664.

Telli, A., Çelik, C. ve Mestan, A. (2019). Tarihi Çevrede Restorasyon Sonrası Engellilerin Yaşadıkları Zorlukların Bir Örneklem Üzerinde İncelenmesi. *SETSCI Conference Proceedings*, 4(3), 154-166.

TSE 9111. (2011). *Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklere*, Ankara.

Tutal, O. (2016). Yaşlılık, yaşam çevresi ve evrensel tasarım. *Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler-2 içinde* (489-502), Nobel Akademi Yayıncılık.

Uslu, A. ve Shakouri, N. (2014). Kentsel peyzajda engelli/yaşlı birey için bağımsız hareket olanağı ve evrensel tasarım kavramı. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 14(1), 7-14.

Usta, P. Arıcı, A. Evcı, A. and Kepenek, E. (2017). Sustainability of Traditional Buildings Located in Rural Area. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*, 5(2), 231–236.

Utkutuğ, G. (2011). Sürdürülebilir Bir Geleceğe Doğru Mimarlık ve Yüksek Performanslı Yeşil Bina Örnekleri, 10. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi.

Vellinga, M., Oliver, P. and Bridge, A. (2007). *Atlas of Vernacular Architecture of the World*, New York, Scotprint.

WHO, (1999). Web: https://www.who.int/whr/1999/en/whr99_en.pdf, Erişim Tarihi: 02.01.2022.

WHO, (2011). WHO_NMH_VIP_11.01_eng.pdf, Erişim Tarihi: 29.12.2021.

Yalçın Ercoşkun, Ö. (2016). Geleneksel Türk Kentinden Sürdürülebilirlik Çıkarımları. İDEALKENT, 7 (19) , 522- 549.

Yardımlı, S., Shahriary, A. ve Güleç Özer, D. (2018). Sürdürülebilir Yapı Örneği Olarak Yazd'da Konut Analizi. Online Journal of Art and Design, 7(2), 39-53.

Zolfani, S. H. and Zavadskas, E. K. (2013). Sustainable development of rural areas' building structures based on local climate. Procedia Engineering, 57, 1295-1301.